

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК 378:316.46-057.2

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.07

Ірина Кости́ря

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-2967-4530

E-mail: superirina2016@ukr.net

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЛІДЕРІВ
В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

Анотація: пропонуються результати експериментального дослідження ефективності залучення майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних форм і методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює формування комунікативних навичок.

Ключові слова: комунікативні навички, залучення до самостійної діяльності, експериментальна перевірка, формування майбутнього фахівця-лідера, використання інтерактивних форм і методів виховання.

Iryna Kostyria

candidate of pedagogical sciences, senior lecturer of the pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Ziaziuna, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

E-mail: superirina2016@ukr.net

**EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFICIENCY OF FORMATION OF
COMMUNICATIVE SKILLS IN FUTURE SPECIALISTS-LEADERS
IN THE NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY
“KHARKIV POLYTECHNIC INSTITUTE”**

Abstract: the effectiveness of involving future specialists in physical culture and sports in independent practical activities, which involves the use of interactive forms and methods of education for the use of communicative and reflective skills and determines the formation of communicative skills.

Key words: communication skills, involvement in independent activity, experimental testing, formation of a future specialist-leader, use of interactive forms and methods of education.

© Ірина Кости́ря, 2021

Iryna Kostyria

An extended abstract of the paper on the subject of:

Experimental verification of the efficiency of formation of communication skills in future specialists-leaders in the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

Problem setting. For some time, the phenomenon of leadership has been associated mainly with management functions, but recently leadership is increasingly in demand in all spheres of life. At the World Economic Forum 2020, the report “Future Jobs – 2025” made a forecast of skills that will be in demand in 2025. One of the ten most relevant skills in the report is leadership and social influence. Communication is an integral part of human life. Leaders are direct participants in various communication processes, both within organizations and outside them. This places special demands on leaders in their ability to communicate effectively at all levels. The problem of today is the formation of future skills of leadership skills, which include communication.

Recent research and publications analysis. The theoretical basis of our study were scientific ideas presented in the works of such modern foreign scientists as: J. Charteris-Black, L. Man. The crisis of leadership in Western democracies prompted J. Charteris-Black to analyze the communication strategies of six charismatic non-Western leaders: Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, Fidel Castro, Ayatollah Khomeini, Mohammed Mahathir and Lee Kuan Y. Chadler. At the same time, he identifies the need for effective leadership of a high level of communication skills. L. Man explored the relationship between transformational leadership, the use of communication channels, symmetrical communication and employee satisfaction. In her scientific work, leadership is considered from a communicative point of view. The researcher defines the communication style of the leader as a special set of interpersonal communicative patterns of behavior aimed at optimizing hierarchical relationships to achieve certain group or

individual goals.

Paper objective. The purpose of the article is to highlight the results of testing the effectiveness of student involvement in practical independent activities, which involves the use of interactive forms and methods of education for the manifestation and formation of communication skills.

Paper main body. The leadership process is impossible without quality communication. The implementation of effective teamwork and the organization of leadership is achieved primarily through the skills and abilities of communicative skills of the leader. J. Charteris-Black notes that many elements of leadership communication are meaningful, but a model is needed that combines these diverse tools and helps them work in different cultural contexts. By creating symbols that embody value systems and are able to express the hidden or repressed aspirations of followers, leaders can relieve themselves of the heavy responsibility for thoughts and the search for truth – you only need to become a symbol of the needs and desires of their followers. And this will require the achievement of what all leaders need – a high level of communication skills. Each person’s communication skills are formed individually throughout his life. Over time, a person develops a system of established stereotypes of behavior, which loses its flexibility and continues to affect communication skills, even if they stop working. To develop communication skills in an adult will help a special training, which works out various life and work situations in the form of role-playing games and well-chosen simulations. We researched the formation of communication skills for the leader during the teaching of the discipline “Psychology of Leadership” in future

specialists in physical culture and sports. The condition for the formation of communicative skills of future specialists in physical culture and sports in our study was to involve students in independent practice, which involves the use of interactive forms and methods of education for the application of communicative and reflective skills and determines their manifestation. As an independent activity carried out in the framework of classroom and extracurricular activities, we decided to involve students of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" in independent activities of the respondents' choice. Students of study groups SGT-121, SGT-121c with the number of 32 people were selected for the experiment. At the beginning of the experiment, psychological and pedagogical diagnostics were conducted in order to determine the initial level of communication skills. For this purpose methods were used: "Assessment of communicative and organizational abilities of the

personality of KOZ-2 V. Snyavsky, B. Fedoryshyn", diagnostics of communicative attitude V. Boyko. As a result of performing independent work according to the proposed plan, we can state that the participants of the experiment gained important experience, which contributed to the awareness of their self-development opportunities for the formation of communicative skills through interactive methods of education. It should be noted that 14.7% of respondents moved from the category of "low and heart level" to the category of "high level".

Conclusions of the research. It can be concluded that the effectiveness of the process of developing communication skills in future leaders will increase if the implementation of student involvement in independent practice, which involves the use of interactive methods of education for the application of communicative and reflective skills and determines their manifestation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Певний час феномен лідерства пов'язувався переважно лише з функціями управління, але останнім часом лідерство все більше має попит у всіх сферах життєдіяльності. На Всесвітньому економічному форумі 2020 року у звіті "Майбутні робочі місця – 2025" зроблено прогноз щодо навичок, які будуть затребувані у 2025 році. Однією з десяти найбільш актуальних навичок у звіті визначено – лідерство і соціальна впливовість [9].

Комунікація є невід'ємною частиною життєдіяльності людини. Лідери є безпосередніми учасниками різноманітних комунікативних процесів, як усередині організацій, так і поза їхніми межами. Це зумовлює особливі вимоги до лідерів щодо їхньої спроможності ефективно спілкуватися на усіх рівнях.

Автори розробленого за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення та

Міністерства освіти і науки України в рамках проекту "Skills Lab" курсу "Навички для успішної кар'єри", стверджують, що хороші комунікативні навички фахівця позитивно впливають на вибір роботодавця [4].

Проблемою сьогодення є формування під час професійної підготовки майбутніх фахівців лідерських навичок, до яких належать і комунікативні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали наукові ідеї, представлені в працях таких сучасних закордонних вчених як: Дж. Чартерис-Блэк, Л. Мен.

Криза лідерства в західних демократіях спонукала Дж. Чартерис-Блэка проаналізувати комунікаційні стратегії шести харизматичних лідерів: Махатми Ганді, Нельсона Манделі, Фіделя Кастро, аятоли Хомейні, Мохаммеда Махатхіра та Лі Куан Ю. Головним висновком науко-

вещь визначає необхідність для ефективного лідерства наявності високого рівня комунікативних навичок [7].

Мен Л. дослідила зв'язок між трансформаційним лідерством, використанням каналів комунікації, симетричним спілкуванням та задоволеністю співробітників. В її науковій праці лідерство розглядається з комунікативної точки зору. Дослідниця визначає стиль спілкування лідера як особливий набір міжособистісних комунікативних моделей поведінки, спрямованих на оптимізацію ієрархічних відносин для досягнення певних групових чи індивідуальних цілей [8].

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проблеми виховання лідерів, створення умов для формування комунікативних навичок майбутнього фахівця розглядали в своїх дослідженнях багато відомих науковців. Проте, надзвичайно складним завданням залишається створення механізмів ефективного розвитку комунікативних навичок у студентів. Мало дослідженими залишаються нові форми та методи формування комунікативних навичок саме під час професійної підготовки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення результатів перевірки ефективності залучення студентів до практичної самостійної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних форм і методів виховання для прояву та формування комунікативних навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес лідерства неможливий без якісної комунікації. Здійснення ефективної командної взаємодії та організація лідерської діяльності досягається насамперед завдяки навичкам і вмінням комунікативної майстерності лідера. Дж. Чартерис-Блэк зазначає, що багато елементів лідерської комунікації, до яких належать: передача бачення, натхнення, рольове моделювання, інтелек-

туальна стимуляція, апеляції до потреб вищого порядку, розширення прав і можливостей, високі очікування та колективна ідентичність – всі вони пов'язані з наданням сенсу, проте необхідною є модель, яка поєднує ці різноманітні засоби і допоможе їм працювати в різних культурних контекстах. Створюючи символи, що втілюють системи цінностей та здатні висловити приховані чи пригнічені прагнення послідовників, лідери можуть зняти з себе важку відповідальність за думки та пошук істини, – потрібно лише стати символом потреб та бажань своїх послідовників. А це вимагатиме досягнення того, що необхідно всім лідерам – високого рівня комунікативних навичок [7].

Теорія комунікативного лідерства все частіше привертає увагу вітчизняних дослідників. Так О. Гузар, аналізуючи розвиток концепції комунікативного лідерства, виділяє необхідні лідеру для ефективної комунікації навички:

- чітко, послідовно та логічно висловлювати свої думки та переконання;
- підтримувати гармонійну соціальну мережу ділових та особистісних контактів як передумову психічного здоров'я та ділового успіху;
- залежно від ситуації обирати найбільш доцільні інформаційні засоби та канали комунікації;
- переконувати, аргументувати, вести результативні ділові бесіди;
- доводити інформацію до виконавців, тримати їх у курсі справ, зацікавлювати у розв'язанні проблем;
- ефективно використовувати невербальні засоби спілкування;
- протидіяти маніпуляції, долати бар'єри спілкування [3].

Бондаренко В. розглядає комунікативне лідерство як основу формування професіоналізму і виділяє особистісні якості комунікативного лідера:

- трансцендентність як необхідність власного морального, естетичного, етичного, духовного збагачення не тільки для себе, але й для інших;

– емпатійність, або здатність співпереживати, співчувати, розуміти “мову” партнера у комунікації, уміння бачити проблему очима іншої людини і прийняти та виправдати її позицію;

– толерантність як терпимість до інакомислення, “вживання” в чужу культуру;

– конгруентність або досвід самопізнання, розуміння власних психічних процесів,

– уміння діяти відкрито, природно, вільно, не боячись власних помилок;

– конструктивність, неконфліктність, здатність і прагнення проникати в суть речей, уміння спрямовувати руйнівну енергію у творче “русло”;

– спільність або сприйняття себе частиною соціуму, колективу на основі загальних цінностей і смислів, внутрішня спрямованість один до одного;

– рефлексивність, тобто досвід самоаналізу, самооцінки, самоконтролю, уміння тверезо й виважено сприймати ситуацію, чітко аналізувати інформацію, передбачити результат своїх дій, визнавати й прагнути виправляти помилки [4, с. 25].

Комунікативні здібності кожної людини формуються індивідуально протягом усього її життя. З часом у людини формується система напрацьованих стереотипів поведінки, яка втрачає свою гнучкість і продовжує впливати на комунікаційні навички, навіть якщо вони перестають працювати. Критичний погляд на власну думку, відповідальність за свої слова та бажання почути іншого – впевнені кроки до розвитку комунікативних навичок спілкування, вдосконалювати які можна у будь-якому віці. Розвинути їх у дорослого допоможе проходження спеціального тренінгу, де відпрацьовуються різні життєві та робочі ситуації у вигляді рольових ігор та підібраних симуляцій. Як показують останні експериментальні дослідження науковців Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, комунікативні якості – це одні з базових лідерських якостей, що недос-

татньо сформовані під час професійної підготовки в цьому закладі вищої освіти, і які потребують створення певних педагогічних умов для їхнього розвитку [6, с. 484].

Формування комунікативних навичок саме для лідера ми досліджували під час викладання дисципліни “Психологія лідерства” у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Умовою формування комунікативних навичок майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у рамках нашого дослідження стало залучення студентів до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних форм і методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює їх прояв.

В рамках аудиторної та позааудиторної роботи нами було вирішено залучити студентів Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” до самостійної діяльності за вибором респондентів. Для експерименту були відібрані студенти навчальних груп СГТ-121, СГТ-121 у кількості 32 осіб. На початку експерименту було проведено психолого-педагогічну діагностику з метою визначити початковий рівень комунікативних навичок респондентів, для цього використовувались методики: “Оцінка комунікативних й організаторських здібностей особистості КОЗ-2 В. Синявського, Б. Федоришина”, діагностики комунікативної установки В. Бойко [5].

Формуючий етап експерименту проводився з 1 вересня 2021 до 14 грудня 2021 року. На стадії постановки завдання студентам була представлена лекція-презентація, присвячена можливостям формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання під час самостійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Під час презентації були висвітлені такі питання:

1. Сутність феномена спілкування

та його функції.

2. Види спілкування.
3. Вербальна комунікація, основні засоби. Види мовленнєвої діяльності.
4. Поняття про монолог, діалог, полілог.
5. Невербальні засоби комунікації: жести, міміка, рухи тіла.
6. Перцептивна функція спілкування. Ідентифікація, рефлексія, емпатія. Роль перцепції у комунікативному процесі.
7. Рефлексія як явище соціальної психології.
8. Навички активного та пасивного слухання та їх роль у процесі ділового спілкування.
9. Роль інтерактивних методів виховання у формуванні комунікативних навичок.
10. Види інтерактивних методів виховання.

Цей етап мав на меті викликати первинну зацікавленість та змусити студентів замислитися про формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання під час виконання самостійної роботи, спрямованої на розвиток комунікативних умінь.

Для того, щоб викликати у студентів особистісну зацікавленість у виконанні завдання, на стадії мотивування було застосовано два основні заходи: 1) метод психолого-педагогічної діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок; 2) вступний теоретико-практичний курс щодо формування комунікативних навичок у студентів.

Запровадження психолого-педагогічної діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок серед студентів дозволило на початку самостійної роботи не тільки виявити у них початкові комунікативні навички, а й досліджувати подальшу динаміку розвитку комунікативних вмінь студентів у процесі їх самостійної роботи. Психолого-педагогічна діагностика професійно-особистісного формування комунікативних навичок майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

проводилася як система заходів, що включала спостереження, вимірювання, контроль, корекцію і проектування професійно-значущих комунікативних навичок респондентів.

Перший етап діагностики здійснювався безпосередньо на стадії мотивування. За результатами діагностики для кожного зі студентів складався індивідуальний психологічний профіль, що описував ступінь сформованості комунікативних навичок. Цей профіль обговорювався в індивідуальному порядку з кожним зі студентів із метою уточнення студентами найбільш актуальних для них напрямів формування комунікативних навичок за умови використання інтерактивних методів виховання. За результатами психолого-педагогічної діагностики студенти починали краще усвідомлювати сильні та слабкі сторони своєї комунікації.

Для всіх без винятку студентів самостійна комунікативна діяльність була новою. Саме тому на етапі мотивування було вирішено провести низку лекцій щодо теорії і практики формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання в контексті самостійної роботи. Всі студенти експериментальної групи прослухали лекцію на тему: "Формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання під час самостійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту". Метою лекції було формування у студентів базових знань, навичок і вмінь, що дозволили б їм самостійно формувати комунікативні навички, якісно організовувати комунікативну діяльність та розвивати власні комунікативні уміння. Ця лекція була орієнтована на практичне опанування методиками формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання.

На семінарах із дисципліни "Психологія лідерства" використовувалися такі форми проведення занять: майстер-класи, рольові розігрування, майстерні, комуніка-

тивні ігри. Навчальний курс фінішував підготовкою студентами презентацій, що об'єднувалися загальною темою "Можливості формування комунікативних навичок інтерактивними методами виховання під час виконання самостійної роботи майбутніми фахівцями фізичної культури і спорту".

За результатами опанування курсом та психолого-педагогічної діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок студенти склали індивідуальний звіт-презентацію, що за своєю суттю був візуалізованим планом можливого формування комунікативних навичок інтерактивними методами виховання у себе в умовах самостійної діяльності.

На стадії планування студенти склали плани своєї самостійної аудиторної та поза аудиторної діяльності. Завдання на цій стадії ставилося досить просте: студентам необхідно було описати інтерактивні методи виховання, заходи, в яких вони будуть брати участь під час здійснення самостійної діяльності, та які можливості для саморозвитку вони вбачають у цих інтерактивних методах.

За результатами планування були проведені індивідуальні консультації зі студентами з використанням коучингових технологій.

Після того, як студент формулював свою мету, викладач зі студентом перевіряли її на відповідність критеріям щодо цілепокладання за технологією SMART (specific, measurable, attainable, relevant, time-bounded). Згідно з цими критеріями мета має бути:

– конкретною (specific), тобто передбачати визначений результат, якого студент може досягти в процесі виконання обов'язків викладача;

– вимірюваною (measurable), тобто має бути такою, що можна виміряти (наприклад, з використанням балів чи процентів під час психолого-педагогічної діагностики);

– досяжною (attainable), тобто такою, яку взагалі можливо досягнути студентом з огляду на його можливості та

особистісні якості;

– значущою (relevant), тобто такою, що має особистісний зміст та значення для студента;

– відповідна конкретному часовому терміну (time-bounded), яку можна за певний час [1, с. 143–144].

Постановка цілі та перевірка її за критеріями SMART дає можливість вирішити декілька завдань. По-перше, під час формулювання мети студент більш конкретно візуалізує той результат, якого хоче досягти. По-друге, студент усвідомлює, що він може бути конкретним, вимірюваним та мати позитивний вплив на його життя і майбутню професійну діяльність. По-третє, студент усвідомлює власну відповідальність за результат.

Стадії реалізації та формулювання звіту. На цій стадії психолого-педагогічний вплив викладача-координатора на майбутніх фахівців фізичної культури і спорту зводиться до мінімуму. Студенти самостійно виконують роботу та корегують план своєї діяльності, сформульований на стадії планування. При цьому викладач-координатор був доступний для консультацій через комунікаційні програмні додатки та соціальні мережі: facebook, Skype, Viber та ін

Важливо зазначити, що коли студент звертався до викладача для вирішення якоїсь проблемної ситуації на консультації, то викладач не давав студенту жодних визначених порад, а стимулював студента шукати самостійно вихід із ситуації. Стимулювання самостійного вирішення проблемної ситуації виконувалося із застосуванням таких запитань: "Які варіанти вирішення проблеми можливі?", "А що ще можна зробити?", "З якими труднощами можна зіштовхнутися, якщо обрати цей варіант дії?", "Як ти будеш діяти, якщо зустрінеш опір?" тощо. Під час відповідей на ці питання студент обирав не просто "правильний" варіант дій, а той варіант, що був найбільш органічним саме для нього. Самостійне прийняття рішення

також додає студентам упевненості у власних силах і переконує у можливості досягти успіху будь у чому.

Стадія оцінки. На цій стадії студенти презентували результати індивідуальної самостійної діяльності. Під час презентації вони розповідали, які пункти плану їм вдалося виконати, а які ні, та чому; аналізували найбільш складні ситуації в своїй діяльності; і найголовніше – розповідали про те, чи вдалося їм досягнути фінальної мети – сформувати у себе комунікативні навички.

Викладач за результатами презентації надавав зворотний зв'язок, що був позитивним за емоційним забарвленням, підкреслював досягнення, які студентом

вдалося здобути, та стимулював студентів до розмірковування над можливостями подальшого формування комунікативних навичок у себе.

У процесі виконання такої самостійної роботи студенти набувають досить конкретних навичок та вмінь, що сприяють розвитку й становленню ділової комунікації (таблиця 1).

У результаті виконання самостійної роботи за запропонованим планом ми можемо констатувати набуття учасниками експерименту важливого досвіду, що сприяв усвідомленню можливостей їхнього саморозвитку для формування комунікативних навичок інтерактивними методами виховання.

Таблиця 1

Показники ділової комунікації, що розвиваються під час виконання самостійної роботи

Стадія самостійної роботи студента	Комунікативні навички та вміння, що розвиваються
Постановка завдання	Відкритість до нового досвіду
Мотивування	Навички самомотивації, розвиток відповідальності, усвідомлення власних цінностей та орієнтирів
Планування	Рефлексія, комунікативні вміння, відповідальність
Реалізація/виконання завдання	Усвідомлення сутності феномена спілкування та його функцій; види спілкування; засоби вербальної комунікації; оволодіння монологічним, діалогічним та полілогічним видами мовленнєвої діяльності; засоби невербальної комунікації: (жести, міміка, рухи тіла); перцептивні навички спілкування (ідентифікація, рефлексія, емпатія); навички активного та пасивного слухання.
Формування звіту	Критичність мислення
Презентація результатів	Навички самопрезентації, публічного мовлення

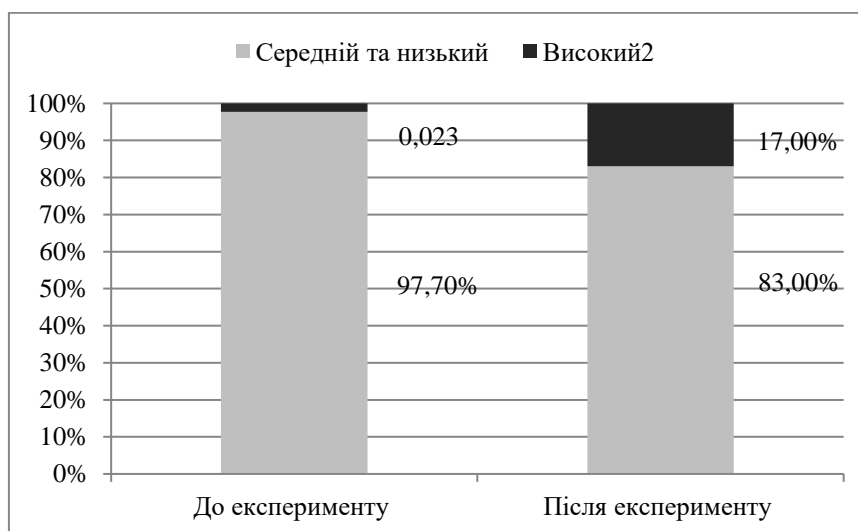

Рис 1. Результати формування комунікативних навичок

Після формувального етапу експерименту з всіма членами груп була проведена повторна діагностика за методиками: “Оцінка комунікативних й організаторських здібностей особистості КОЗ-2 В. Синявського, Б. Федоришина”, діагностики комунікативної установки В. Бойко. Зазначимо, що 14,7% респондентів перейшли з категорії “низкого та середнього рівня” до категорії “високий рівень” рис. 1.

Таким чином, можна зробити загальний висновок про те, що ефективність процесу формування комунікативних навичок у майбутніх фахівців-лідерів підвищиться, якщо забезпечити реалізацію залучення студентів до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює їх прояв.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Можемо зробити висновок, що важливе місце у процесі розвитку і формування особистості майбутнього фахівця-лідера посідає його безпосередня самостійна практична діяльність

Список літератури:

1. Аткинсон М. Достижение целей: пошаговая система. / М. Аткинсон, Рае Т. Чойс пер. с англ. – Москва : Альпина Паблицер. – 2012. – С. 281

2. Бондаренко В. В. Комунікативне лідерство як основа формування компетентного інженера-педагога [електронний ресурс] / В. В. Бондаренко // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2017. – №(41). – С. 20–26. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/9955>

3. Гузар О. Теоретичні основи формування компетентності комунікативного лідера [електронний ресурс] / О. Гузар, К. Стойко // Міжнародний науковий журнал “Університети і лідерство”. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. – 2017. – Режим досту-

(ігрова, навчальна, спортивна, трудова, художньо-естетична та ін.). Самостійна діяльність є внутрішнім психофізичним рушієм активності студента, і якщо під час цієї діяльності передбачається використовувати інтерактивні форми та методи виховання для прояву комунікативних і рефлексивних умінь, то це призводить до формування таких особистісних якостей майбутнього комунікативного лідера: трансцендентність, емпатійність, толерантність, розуміння власних психічних процесів, уміння діяти відкрито, неконфліктність, сприйняття себе частиною соціуму, рефлексивність, чітко аналізувати інформацію, передбачити результат своїх дій, визнавати й прагнути виправляти помилки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання підготовки педагогічного складу закладів вищої освіти до формування комунікативних навичок студентів саме залученням студентів до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює їх прояв.

пу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/8726>

4. Навички для успішної кар’єри [електронний ресурс]. – Київ. – 2020. – С. 300. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Methodychni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20karyery_02_24.pdf

5. Практическая психодиагностика. Методики и тесты // Учебное пособие. – редактор-составитель Д. Я. Райгородский. – Самара : Издательский Дом “БАХРАХ-М”. – 2001. – С. 672

6. Ріпко І. В. Дослідження лідерських якостей у студентів технічних університетів: результати експерименту / І.В. Ріпко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : КПУ. – 2015. – Вип. 40 (93). – С. 481–487

7. Чартеріс-Блек Дж. Спілкування лідерства: дизайн стилю керівництва [електронний ресурс] / Дж. Чартеріс-Блек. – Рутледж. – 2006. – Режим доступу: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203968291/communication-leadership-jonathan-charteris-black>

8. Чоловіки Л. Р. Стратегічне внутрішнє спілкування: трансформаційне лідерство, канали комунікації та задоволеність співробітників [електронний ресурс] / Л. Р. Чоловіки // Management Communication Quarterly. – 2014. – №28(2). – С. 264–284. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/0893318914524536>

9. Майбутнє робочих місць [електронний ресурс] // Звіт 2020. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

References:

1. Atkinson, M., Rae, T. (2012), *Chojs Dostizhenie celej: Poshagovaja sistema [Choice Achieving Goals: A Step-by-Step System]*, lane with English Moscow, Alpina Publisher, p. 281

2. Bondarenko, V. V. (2017), *Komunikatyvne liderstvo iak osnova formuvannia kompetentnoho inzhenerapedahoha [Communicative leadership as a basis for the formation of a competent engineer-teacher]*, Scientific notes of the Department of Pedagogy, no. (41), pp. 20–26, available at: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/9955>

3. Huzar O., Stojko K. (2017), *Teoretychni osnovy formuvannia kompetentnosti komunikatyvnoho lidera [Theoretical bases of formation of competence of the communicative leader]*, International Scientific Journal “Universities and Leadership”, Kyiv: Institute of Higher Education of the National

Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, available at: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/8726>

4. *Navychky dlia uspishnoi kar’iery (2020), [Skills for a successful career]*, Kyiv, p. 300, available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Metodychni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20karyery_02_24.pdf

5. *Praktycheskaia psikhodyahnostyka. Metodyky u testy (2001), [Practical psychodiagnostics. Methods and tests]*, Textbook, editor-compiler D. Ya. Raigorodsky, Samara : Publishing House “BAKhRAKh-M”, p. 672

6. Ripko I. V. (2015), *Doslidzhennia lider’s’kykh iakostej u studentiv tekhnichnykh universytetiv: rezul’taty eksperymentu [Research on leadership qualities in students of technical universities: the results of the experiment]*, Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools: coll. Science, Zaporozhye : CPU, vip. 40 (93), pp. 481–487

7. Charteris-Black, J. (2006), *Spilkuvannia liderstva: dizain styliu kerivnytstva [The communication of leadership: the design of leadership style]*, Routledge, available at: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203968291/communication-leadership-jonathan-charteris-black>

8. Men, L. R. (2014), *Stratehichne vnutrishnie spilkuvannia: transformatsiine liderstvo, kanaly komunikatsii ta zadovolenist spivrobitnykiv [Strategic internal communication: Transformational leadership, communication channels, and employee satisfaction]*, Management Communication Quarterly, no. 28(2), pp. 264–284, available at: <https://doi.org/10.1177/0893318914524536>

9. *Maibutnie robochykh mist [The Future of Jobs]*, Report 2020 available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf